DIN LEXICUL LATIN MOŞTENIT ÎN GRAIURILE ROMÂNEŞTI ACTUALE (VI)

TEOFIL TEAHA

DEDA. Ne-am îndreptat atenţia asupra verbului reflexiv de conjugarea I *a se deda* „a se acomoda, a se adapta, a se familiariza, a se deprinde, a se învăţa, a se obişnui" plecând de la afirmaţia din dicţionarul lui Ciorănescu (nr. 2820), anume aceea că „nu este atestat uzul său popular sau anterior sec. XIX" – opinie contrazisă de datele oferite de *Atlasul lingvistic român*, unde forma de indicativ perfect compus *m-am dedat* „m-am obişnuit", acoperă o mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân (ALRM II, s. n., h. 1276), dar şi de atestarea acestuia în secolul al XVII-lea, la Dosoftei şi în secolul al XVIII-lea, în *Gramatica lui Molnar* (1788).

Datele despre acest verb, prezentate în DLR (s.v.) le completăm cu noi atestări din graiul de pe valea Crişului Negru, unde prezenţa lui *a se deda* este curentă şi astăzi şi pe care am notat-o, cu câţiva ani în urmă, în exemple ca acestea: „Mń-o fost cam greu când m-am măritat, da cu timpu *m-am dedat* după barbat, după firea lui; mai greu mń-o fost *să mă dedau* după soacră-mę; da dacă nora-i cu judecată-n cap şi *să dedă* cu cei din casă, atunce şi soacra să-mpacă bine cu nora; şi io *m-am dedat* şi cu lucru la câmp, în ţarină şi cu lucru de-acasă; aşe să-ntâmplă că dacă *să dedă* una cu alta, apu mărg bine pă lucru şi treaba-i bună" (localit. Câmp, jud. Bihor).

Existenţa lui *a se deda* este consemnată şi de Vasile Frăţilă în graiul său natal de pe Târnave: „Nevasta *s-o dedat* după el" (Frăţilă 1987, p. 42).

Larga răspândire la nivel dialectal (ALRM II, s. n., h. 1276) îi conferă verbului *a se deda* un caracter p o p u l a r şi nu acela de n e o l o g i s m, cum opina Tiktin (cf. TDRG, s.v.).

În dialectele româneşti de la sud de Dunăre, verbul *a se deda* nu este cunoscut. Absenţa lui este suplinită însă de sinonimul moştenit din latină: ar. *nveţŭ(mi)* „habituer, s'accoutumer": *greu̯ mi-nviţái̯*: pct. 010 (ALRM II, s. n., h. 1246); *ti nvéţ*, *cum mi nviţái̯ ş'i̯o* (DDA, s.v.); *aşí n-anviţám* „aşa ne-am obişnuit" (Nicolae Saramandu, *Aromâna din Dobrogea*, p. 520); megl. *anvéts* „mă obişnuiesc", *anvitsát*, *-tă*, adj. „obişnuit" (Capidan, *Megl.* III, p. 24); istr.: *Şi diţa ânveţu cuvintå po nåşu* (Şi copiii învaţă să vorbească ca noi) (R. Sârbu – V. Frăţilă,

FD, XXIX, Bucureşti, 2010, p. 136–156

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

Dialectul istroromân, Timişoara, 1998, p. 190) – verb care circulă cu un sens identic şi la nord de Dunăre, în dacoromână: *a se învăţa* „a se deprinde, a se obişnui”.

Din punct de vedere semantic, verbele *a se deda* (< lat. **dedare*), *a se învăţa* (< lat. **invitiare*) şi *a se deprinde* (< lat. *depre(he)ndere*) formează o tripletă sinonimică, moştenită din latină.

Verbul *a se deda* este considerat ca fiind continuator în limba română al lat. *dedĕre*, prin intermediul lat. pop. **dedare*, cu schimbare de conjungare, după verbul *a da* (< lat. *do*, *dăre*) (cf. PEW 493; CDDE 472; Puşcariu, DR/1, p. 704; REW 2511; DEX; MDA; DLR; Rosetti, *Histoire*, p. 221). Datorită scurtimii sale, lat. *dăre* diferă de verbele de conjugarea I, fapt care a determinat trecerea compuselor, printre care se numără şi lat. *dedĕre*, la conjugarea a III-a (cf. Ernout–Meillet, s. v.).

Din punct de vedere etimologic, singur Ciorănescu (nr. 2820) exprimă unele rezerve, considerându-l pe *a se deda* de „origine incertă”.

În romanitatea occidentală, lat. *dedĕre* nu are descendenţi (cf. REW 2511).

DELUNGA. Verbul de conjugarea I *a delunga* „a da la o parte, a îndepărta, a înlătura, a alunga etc.” este un termen învechit şi regional, atestat în textele de limbă română veche din secolul al XVII-lea: „*Delungaţi-vă* de la mine toţi care faceţi viclenie” (*Noul Test.* 1648); „Şi ieşind ei den cetate, nu *să delungară* departe” (*Biblia* 1688) (cf. DLR, s. v.; Rosetti–Cazacu, *Ist. lb. rom. lit.,* p. 49, 224; Florica Dimitrescu, *Contrib*., p. 146; Dana–Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului*, p. 308).

Verbul *a delunga* „a îndepărta” este atestat, de asemenea, în literatura populară care se bucura de o largă circulaţie în secolul al XVII-lea: „Iară viţa de la par nu *să delungă*” (Chiţimia–Simonescu, *Cărţile populare*), p. 16), unde, în *Nota* asupra ediţiei, se precizează că textul *Alexandriei* reproduce varianta din prima ediţie, tradusă în limba română după o copie din 1619, scrisă de copistul Ion Românul, preot în satul Sânpetru–Haţeg şi tipărită la Sibiu, în 1794.

Tot în Ţara Haţegului (localit. Toteşti), în 1979 l-am auzit şi l-am notat pe *a delunga* în următoarea relatare, oferită de localnicul Lada Isidor (83 ani): „*Delúngă* cânele de lângă straiţa cu merinde!; când lucrăm afară, la câmp, şi ne punem la umbră să mâncăm, dăm şi la câne bucata lui de mămăligă şi-*l delungắm* de lângă noi, să nu să uite mereu în gura noastă cum mâncăm, *îl delung* să margă şi el undeva la umbră. Expresia „*Delungă* cânele să margă de-aci!” am întâlnit-o şi în localit. Holod, jud. Bihor.

De asemenea, adverbul *delungát* „timp îndepărtat, multă vreme” l-am notat din localit. Ilia, jud. Hunedoara. O variantă a acestuia: *dălungat*, cu acelaşi sens, a fost înregistrată recent şi în graiul românilor din Ungaria (Marin–Mărgărit, *Graiuri rom. din Ungaria*, p. 169).

După Rosetti–Cazacu (*lucr. cit.*, p. 49), verbul *a delunga* „écarter, éloigner” s-a dezvoltat pe terenul limbii române: „din locuţ. *delung* [< *de* + *lung*], păstrată azi

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

sub forma [prefixată] *îndelung*, întocmai ca *depărta*, din *departe*" (cf. CDDE 1022; DLR, s.v.). În recenta *Istorie a lb. rom. lit.* (coord. Ion Gheție), p. 180 se optează pentru soluția descendenței directe a rom. *a delunga* din lat. *delongare* „a îndepărta".

Pentru romanitatea accidentală, în FEW (V, p. 405) sunt consemnate formele: v. it. *delunge*, obengad. *daloentš*.

DEZVOCA. Rom. dial. *a dezvoca* „a desface, a desprinde, a îndepărta foile (pănuşile) de pe ştiuletele de porumb sau boabele de pe cocean; a scoate boabele de fasole din păstaie, a dezghioca" – verb cu răspândire regională, face parte din fondul lexical al limbii române moştenit din latină.

Atlasul lingvistic al Transilvaniei înregistrează formele de indicativ prezent 1 sg.: *dezvóc* „desfac pănuşile de pe ştiuletele de porumb" în punctul cartografic 406, localit. Laz, jud. Alba (ALRR–Transilv., IV, h. 424) şi *dizvóc* „dezghioc fasolea", în pct. 330, localit. Lunca, jud. Alba (ALRR–Transilv., IV, h. 450).

În Bihor, l-am întâlnit şi l-am înregistrat pe *a (se) dezvoca* în exemplul următor: „Şuşorcile [pănuşile] *să d'ezvǫ́că* uşor dacă ciocălău [ştiuletele] îi copt bine, că dacă şuşorca îi cam verde, *să d'ezvǫ̣că* mai greu" (localit. Budureasa, Laza Nicolae, 61 ani).

În Oltenia, când este vorba despre prepararea săpunului, verbul *a (se) dezvoca* are înțelesul de „a se desprinde de pe pereții vasului, a se separa, a se detaşa"; la fel, despre carnea pusă la fiert se spune că, oasele *se dezvoácă* „se desfac, se deslipesc uşor de pe carnea fiartă bine" (*Glosar Olt.*, p. 33); *a dezvoca* „a desprinde carnea de pe oase", *dezvocát*, adj. „desprins de pe oase" (Dorina Bărbuț, *Dicț. olt.*, p. 73).

În Argeş, Udrescu (*Glosar*, p. 74) a înregistrat atât verbul *a dezvoca*, având sensul de: (Despre plante) „a (se) dezvolta, a (se) desface, a (se) deschide", cât şi derivatul: *dezvocat*, adj. „dezvoltat, desfăcut, deschis": „*S-au dezvocát* florile, parcă a nins"; „Toate florile sunt *dezvocáte*"; „Mugurii sunt *dezvocați*, gata să spargă". Cu acelaşi sens l-am notat pe *a (se) dezvoca*, în localit. Arefu (jud. Argeş), în cursul anchetei pe care am efectuat-o în anul 1972 în zonă, pentru *Atlasul lingvistic al Munteniei şi Dobrogei*: „La bujoru nostru i-a crescut muguru şi *s-a dezvocát* frumos". Cu un înțeles identic l-am notat, în 1979, şi în localit. Toteşti–Hațeg: „După ploaie, florile *să dezvoácă* repide, cireşii şi prunii *s-or dezvocát* una, două, dupăolaltă".

Tot în Argeş, verbul *a (se) dezvoca* a fost consemnat de Udrescu (*lucr. cit.*, s.v.) şi cu accepțiunea de „a (se) porni cu repeziciune, a (se) dezlănțui": „*S-au dezvocát* ploile, parcă s-au rupt porțile cerului"; „Sunt zăpezile şi ghețurile *dezvocáte* la munte, vin ape năbădăioase".

În localit. Ilia, pe Mureş, lângă Deva, l-am notat, în 1978, pe *a dezvoca* „a desface, a desfăşura" la un localnic (Lăcătuş Arcadie, 62 ani) în exemplul următor: „Curcanu să laudă şi iel când cântă şi fluieră în felu lui şi când îşi *dezvoácă* coada roată, roată".

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

La sud de Dunăre, în aromână, verbul *dizvóc* [1], împreună cu derivatele: *dizvucáre*, s. f. şi *dizvucát*, adj. este cunoscut cu sensurile: „déchirer” (a rupe, a sfâşia): *cḯnil'i... va s'mi dizvucá tr'una zúŭă* [într-o zi, câinii era să mă sfâşie]; *bucắț dizvucáte* [bucăţi rupte, zmulse]; *straṅe curáte şi nidizvucáte* [haine curate şi nezdrenţuite]; „mettre au monde” [a naşte]: *cḯndu l'i viṅe oára s'dizvoácă, feaṭe 'nă feátă* [când i-a venit timpul ca să dezghioace (să dea afară, să nască), făcu (născu) o fată]; „mettre en loques; dégrader, délabrer, ruiner”: *dizvoácă tutíputa* [dărapănă, împrăştie averea]; *mi dizvucaı̯ di mîcáre* [m-am prăpădit (agitat, forţat) mâncând] (DDA, s.v.).

Etimonul lui *a dezvoca* < lat. **disvocare* (< *dis-* + **vocare* (= clas. *vacare*), stabilit de Candrea (Bulet. Soc. Fil., I, Bucureşti, 1905, p. 40) a fost preluat în CDDE 474 (481) şi acceptat apoi de G. Giuglea (DR V, p. 546), Ov. Densusianu (GS, VII, p. 335), Meyer-Lübke (REW 9108), T. Papahagi (DDA, s.v.), V. Frăţilă (1982, p. 180) şi H. Mihăescu (*La romanité*, p. 293). În DLR, *a dezvoca* este însoţit de indicaţia: „Et. nec.”, iar în DEX şi în MDA nu apare deloc.

Verbul *a (se) dezvoca* face parte din aceeaşi familie cu rom. dial. *a devoca* (*a dehoca*) < lat. **devocare* (< *de* + **vocare*, clas. *vacare*, cf. CDDE 481; vezi şi Frăţilă 2005, p. 135 şi Frăţilă 2006, p. 212; Marin – Mărgărit, *Glosar Munt.*, p. 159).

În latină, alături de clasicul *vacare* „être vide de...”; „leer sein”, atestat la Cicero, Lucreţiu şi Virgiliu (cf. Quicherat – Daveluy, p. 1459; FEW, XIV, p. 93), circula, în paralel, un dublet arhaic: lat. pop. **vocare*, cu *o* în loc de *a*, cu acelaşi sens (Ernout – Meillet, p. 710; REW 9108), acesta din urmă având descendenţi şi în sard. logud. *bogare* „cavare, estrare”; „ausziehen” (a scoate afară, a extrage); v. campid. *debogada* „ausgehölt” (scobit, excavat) (DES, II, p. 214; DEI, V, p. 3971; REW 9108); v. fr. *voiier* „vider, sortir de, débarasser de” (FEW, XIV, p. 587); gasc. *desboucà* „répandre, verser (un liquide, des grains etc., faire tomber quelque chose”) (cf. Ov. Densusianu, în GS, VII, p. 335).

FAUĂ. Un cuvânt moştenit din latină şi consemnat în dicţionare ca fiind cunoscut în aromână este termenul *fáu̯ă*, s. f. (singularia tantum), având înţelesul de „bob, legumă comestibilă cu bobul mai mare decât la fasole”: ʻfaua easti multu cama mari di fasul'ilu şi ma dulţi'; ʻfaua nu easti unâ cu lintea' (cf. Caragiu, DIARO, I, p. 137).

Alături de *fáu̯ă*, în aromână apar consemnate şi formele: *fau̯*, *fao*, *favă* (Per. Papahagi, *Basme*, p. 594; Capidan, *Aromânii*, p. 148; Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz*, p. 138).

După Caragiu (*lucr. cit.*), în DDA (s.v.) Tache Papahagi glosează în mod greşit pe *fauă* prin „linte”: *hirbém fáu̯ă* (fierbem linte), confundând astfel două specii diferite de plante leguminoase, înrudite cu fasolea. Tot prin „linte” este glosat ar. *fao* şi la Dalametra (s.v.). Capidan (*lucr. cit.*, p. 291) precizează că „De fapt *fau̯a* nu este nici fasole, nici linte în înţelesurile cunoscute, ci un fel de bob mai mare decât fasolea”.

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

Ar. *fáu̯ă* îşi are sorgintea în lat. *faba*, *-ae*, s. f. (*Vicia faba*), care avea un sens identic: „Saubohne”; „fève” (légume; plusieurs autres espèces de graines ou de gousses) (PEW 578; CDDE 567; Capidan, *Aromânii*, p. 148; DDA, s.v.; REW 3117; Ernout – Meillet, s.v.; FEW, III, 339).

În latină, *faba* circula împreună cu diminutivul său *fabula*, *-ae*, s. f. „bob mic”, atestat la Plaut (cf. Guțu, s.v.), dar şi cu *fabus*, *-i*, s. m. „fève” (légume), atestat la veterinarul Pelagonius, precum şi cu *fabulus*, *-i*, s. m. „petite fève”, atestat la Cato şi la Gellus (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.).

La nord de Dunăre, în dacoromână, lat. *faba* nu are atestat un continuator. În dicționarul lui Laurian şi Massim (p. 1210) apare consemnat termenul *faba* (*fava*), s. f., definit „legume”, însoțit de corespondentul latin *faba*, dar fără vreo atestare. La Panțu (*Plantele*, p. 94) sub cuvântul-titlu *fava* (*Vicia faba*) se face trimitere la *bob* „plantă erbacee din familia leguminoaselor”: *bob de țarină* „măzăriche”, *bobuşor* (*Lathyrus tuberosus*), fără însă a fi însoțit de nici o altă explicație cu privire la răspândirea acestuia în spațiul dialectal românesc.

Faptul că în trecut a existat şi în dacoromână un descendent al lat. *faba* ne este confirmat de prezența formei diminutivale, formată pe terenul limbii române: *făuşél* „ou”: *făuşél de găină*, cunoscută şi consemnată, încă din secolul al XIX-lea, în localitățile Albac şi Arada din Munții Apuseni (Frâncu – Candrea, *Rotacismul*, p. 52; vezi şi DA (s.v.) sau MDA (s.v.), unde cuvântul *făuşél* „ou” este însoțit de precizarea: „Etimologia necunoscută”.

Acest ʻouşorʼ, provenit de la o puicuță tânără, o găinuşe începătoare în a oua, asemuit şi comparat cu un bob mai mare de fasole, a fost denumit, la început, **faų̯*, formă care reprezenta evoluția normală în limba română a lat. *faba* (*fabus*). „Puținătatea” structurii sale fonice, formată dintr-o singură silabă: **faų̯*, a determinat apariția formei diminutivale: **faų̯* + suf. *-uş* > *făų̯úş*, iar în final: *făúş* + suf. *-el* > *făuşél*, după modelul: *auş* „moş, bătrân” (< lat. *a(v)us* + suf. dim. *-uş*), de la care: *auş* + suf. dim. *-el* > *auşél* „păsărică mititică”.

Rom. dial. *auşél* denumeşte, aşadar, o pasăre foarte mică (fr. „roitelet”) al cărei ʻouşorʼ poate fi comparat cu bobul de fasole. Derivate diminutivale precum rom. *făuşél* întâlnim şi în franceză, unde, de exemplu, ʻbobulʼ (*Vicia faba*) este denumit cu o formă diminutivală: *féverole*, iar corespondentul rom. *auşél* este: *fabarèl* „roitelet”. O altă mică păsărică este numită *fabarèlo* „fauvette”, iar rom. *pitulice*, cunoscută în popor şi cu denumirea de ʻochiul-boului’ are un corespondent în gasconă: *fabarèllo* „pouillot” (cf. FEW III, 339).

Varianta *fávă* din aromână reprezintă o formă mai nouă a ar. *fáu̯ă*. Evoluția lui *u* etimologic la *v* apare deseori şi în unele graiuri dacoromâne, unde, de exemplu, în loc de *piu̯ă* (< lat. *pilla* < **pilula*, dim. de la *pila*) se rosteşte *pívă* (cf. ALR II, s. n., h. 497; NALR – Olt., h. 295). O evoluție similară întâlnim şi în exemple ca: lat. *vidua* > rom. *văduu̯ă* > *văduwă* > *văduvă* sau lat. *medulla* > rom. *măduu̯ă* > *măduwă* > *măduvă* (cf. Puşcariu, LR II, p. 161).

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

În limbile romanice occidentale, lat. *faba* are descendenţi cu un sens identic: vegl. *fua*; it., occit., cat., pg. *fava*; friul. *fave*; engad. *feva*; sard. logud. *fa*, *faa*, *fae*; sard. campid. *fa*, *fai*; fr. *fève*; sp. *haba* (REW 3117; DEI, III, 1607; Devoto, 165; DES, I, 508; *Dict. grischun*, 166; Alibert, 394; Bloch – Wartburg, 260; FEW, III, 340; Greimas, 285; Corominas, II, 858; Garcia de Diego 2621).

Datele consemnate în dicţionare le completăm cu noi atestări excerptate din atlasele lingvistice romanice. Astfel, în *Atlasul lingvistic al Italiei şi Elveţiei meridionale*, formele: *fáva*, *féva* cunosc o răspândire generală (AIS, VII, h. 1378: la fava (*Vicia faba*) (Saubohne-fève). De asemenea, în *Atlasul lingvistic friulan*, formele: *fáva*, *fáve*, *fávo* apar consemnate frecvent (ASLEF, Tav. 769, Conc. 3698: fava (*Vicia faba*), iar în *Atlasul lingvistic catalan*, formele: *faba*, *fabe*, *fava*, *fave* sunt larg răspândite (ALC, h. 804: la fava).

Pentru graiurile galoromanice în *Atlasul lingvistic al Franţei* apar înregistrate formele: *fèv*, *fàva*, *fàve*, *fàvo*, *fàba*, *fàbe*, *fàbo*, care acoperă în întregime spaţiul lingvistic francez (ALF, IV, h. 561: fève; ALF Suppl: tiges de fèves battues). La toate aceste date se adaugă informaţiile bogate oferite de atlasele lingvistice regionale, ca de exemplu: ALJA, I, h. 423: (une) fève: *fàva*, *fàvo*, *fàye*, *fèva*, *fèvo*; ALN, I, h. 349: fèves: *fèv*, *foèv*; ALBRAM, I, p. 279: fèves: *fèv*, *foèv*.

Lat. *faba* „Saubohne” (bob) era larg răspândit în antichitate, el reprezentând un aliment de bază pentru populaţiile sărace.

Datele oferite de atlasele lingvistice atestă faptul că această legumă comestibilă cunoaşte şi în prezent o largă răspândire în lumea occidentală.

În secolul al XVI-lea s-a adus în Europa, din America, o varietate de fasole înrudită cu bobul, cunoscută în Franţa cu denumirea de ʻharicot’ şi confundându-se deseori cu acesta. Datele consemnate în atlasele lingvistice regionale franceze sunt edificatoare în acest sens: ca plantă leguminoasă, cu varietăţi comestibile, fructul ʻharicot’-ului se consumă fie sub formă de păstăi, când sâmburele (grăuntele, bobul) este încă crud (haricots verts) sau când boaba a ajuns la maturitate şi este bine coaptă, iar păstaia a devenit uscată (haricots secs).

Iată cum se prezintă situaţia în graiurile galoromanice: ALF, IX, h. 1593: haricot: *fàva*, *fàvo*, *fàba*, *fàbo*, *hàwe*; ALMC, I, h. 176: les haricots verts: *fàva*; idem, h. 178: les haricots écossés: *fàva*, *fàvo*, *fàbo*; ALLy, I, h. 256: des haricots verts: *fàva*; ALBRAM, I, h. 273: haricot: *foèv*; ALCB, II, h. 672: (des) haricots: *fèv*, *foèv*, *fèf*; ALN, I, h. 350: des haricots secs: *fèv*, *foèv*, *fei*; idem, h. 334: fanes de haricots, de pois: *fàva*, *fàvo*; ALJA, I, h. 424: les haricots: *fàjo*; ALFC, II, h. 488: des haricots: *fèv*, *fàyo*; ALLR, I, h. 100: (les) haricots verts: *fèv*, *fèf*, *fwèv*; ALIFO, I, h. 273: haricots secs: *fèv*; idem, h. 276: haricots verts: *foèv*: pct. 21: le témoin le plus âgé ne connaît que le mot *foev*: „lé *foèv* qu’on mange en vert”; ALLOc., I, h. 241: haricot: *fàbo*; ALLOr., II, h. 317: haricot: 1) le haricot vert: *favéto*, *favyole*; 2) le haricot en grains (mangé frais): *fabòl rus*, *favyòu grana*, *favyòu kayé*; 3)le haricot sec: *fàbo*, *fabòl*, *fabyòu*, *favyòu*; ALLOr., II, h. 318: les lentilles: *fàba*, *fàbo*, *fàva*, *fàvo*. (vezi şi Louis Balmayer, *Noms de plantes herbacées dans la toponymie*

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

romane du Gevaudan, în „L'onomastique, témoin de l'activité humaine" (Colloque de Creusot, 30 mai – 2 juin 1984, ABDO, Dijon, 1985, s.v. *fàba* „fève"; occit. *fàva*; var. *fàbo* = 1) „fève"; 2) „haricot").

FLOC. Rom. dial. *floc* „fulg de nea", pl. *floci* (*floace*), ne-a atras atenţia prin faptul că pe lângă sensul de bază al etimonului său latin: *floccus*, comun limbilor romanice: „flocon de laine; mèche de cheveux, houppe, touffe; duvet" (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guţu, s.v.; REW 3375; FEW III, 626), descendenţii săi romanici au dezvoltat acest sens nou, secundar: „fulg de nea", care nu este atestat în latină şi care circulă frecvent în română, italiană, retoromană, occitană, franceză, catalană şi portugheză: „Die bed. „schneeflocke" ist im lt. noch nicht belegt, im rom. aber weit verbreitet, so rum. it. rät. kat. pg., sowie auch gallorom. (besonders in der ablt. *flocon*)" (FEW III, 626).

Acest sens nou: „fulg de nea" a fost ignorat de majoritatea dicţionarelor limbii române, el nefiind menţionat în *Lexiconul de la Buda*, în dicţionarul lui Laurian şi Massim, în dicţionarele bilingve (Iser, Polizu, Pontbriant, Barcianu), la Cihac, iar mai târziu nici în PEW 624, TDRG, CADE, DLRM, DEX şi MDA sau la H. Mihăescu, *La romanité*, p. 245.

Dicţionarul bilingv român-francez din secolul al XIX-lea al lui Fr. Damé este primul în care termenul *floc* apare definit şi cu accepţiunea de „flocon de neige". Este urmat la începutul secolului al XX-lea de CDDE 607, unde pe lângă *floc* „flocon de neige" este semnalată şi existenţa unor derivate: *flotác* „flocon de neige", înregistrat în Mehedinţi de G. Weigand (*Rum. Dialekte der kleinen Walachei*, în Jb., VII, 1900, p. 83) şi *flogotói* „fulg mare de zăpadă" (T. Pamfile, *Cimilituri româneşti*, Bucureşti, 1908, p. 44). Derivatele: *flotác*, *flotóc* „fulg de zăpadă" apar consemnate şi în dicţionarul lui Ciorănescu (nr. 3434).

În *Atlasul lingvistic român*, pentru acest termen, Emil Petrovici a notat răspunsurile: *floc*; *floci de nea*: pct. 682, 836, 848; *floc*; *floace de nea*: pct. 64, 272, 284, 310, dar şi derivatele: *flotác*: pct. 157, 172, 848; *ninge cu flotáci mari*: pct. 848; *flotíc*: pct. 349; *flocălău*; *-lăi*: pct. 316;*flocăiéşte*: pct. 284; *flocăléşte*: pct. 316; *floticéşte*: pct. 349 (ALR II, s. n., h. 798–799).

În DA (s.v.) apare inclus doar derivatul *flogotói* (vezi mai sus în CDDE 607) „fulg mare de zăpadă", atestat la Pamfile (*Cimil.*) şi pe care îl explică din *flotág* + suf. augm. *-oiu* (**flotăgoiu*, prin asimilare: *flotagoiu*, cu metateză: *flogotóiu*).

În satele din Bihor, situate pe valea Crişului Negru, circulă frecvent şi astăzi sintagmele: *floc (floci) de neáuă*; *floáce de neáuă*.

La sud de Dunăre, în aromână, DDA consemnează prezenţa termenului *floc*; *floáţe* „flocon de laine" şi cu sensul de „flocon de neige", atestare preluată de către T. Papahagi după Şt. Mihăileanu (*Dicţ. macedo-rom.*, p. 194).

În romanitatea occidentală, descendenţii lat. *floccus* având accepţiunea de „flocon de neige" sunt bine reprezentaţi în atlasele lingvistice. Astfel, în *Atlasul lingvistic al Italiei şi Elveţiei meridionale* forma *fyòka* „neve" apare ca fiind

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

frecventă în Piemont, împreună cu derivatul *fyokar* (es schneit – il neige) (AIS, II, h. 377–378; vezi şi REW 3375: Rum. *floácă*, it. *fiòcca*, piem. *fiòka* „Schnee"; DEI, III, 1649: *fiòcco* „falda di neve"; „il signif. di „falda di neve" non è docum. direttam. in lat., ma è anche rumeno"). În Corsica este notată prezenţa formelor: *fiòchi*, *viòchi* (ALEIC, h. 633).

În *Atlasul lingvistic friulan* sunt notate formele: *floks*, *fioks*, *fioki* (ASLEF, Tav. 22, Conc. 102: 1 fiocchi di neve), dar şi *floke* „quando nevica a larghe falde": pct. 68a (ASLEF, Tav. 20, Conc. 98: nevica), iar în graiurile retoromane formele: *floc*, *flocca*, *flöch*, *fliec*, precum şi sintagmele: *flocs de neiv*, *ils floks d'la naif*, *las floccas de neiv*, *flöch da la naiv*, împreună cu derivatele, verbe unipersonale: *floccar*, *flöcher* „schneien, in Flocken schneien, Flocke werfen, verschneien", cunosc o largă răspândire (*Dict. grischun*, p. 408–409).

În *Atlas linguistique de la France*, termenul *floc*, dar mai ales sintagma *flocon de neige* acoperă o mare parte a teritoriului lingvistic francez. Formele: *fo*, *fa*, *fay*, *fe*, *fwe* (*de neige*) sunt larg răspândite în departamentele: Tarn et G., Aveyron, Lot, H. Loire, Isère, Savoie, Puy de D., Côtes du N. (ALF, h. 904: il neige; vezi şi ALF Suppl.: flocon (de neige): *flákõ*: pct. 284, 285; *fákõ*: pct. 275; vezi şi ALF Corse, h. 684: les flocons (de neige): *fyoku*, *fyoka*, *fyoki* etc.).

Datele de mai sus le completăm cu noi forme, de dată recentă, consemnate în atlasele lingvistice regionale franceze şi care oferă dialectologilor o largă perspectiv în abordarea unor investigaţii tot mai aprofundate în vederea elaborării de noi studii de dialectologie romanică comparată: ALMC, I, h. 48: flocons (de neige): *flots*, *flwots*, *flakùn*, *flukùn*; ALLy, II, h. 800: de gros flocons: *flò*: pct. 70; *flokõ*: pct. 9, 31, 43, 51, 55; ALFC I, h. 63: de gros flocons: *flukõ*, *fyakõ*, *fyokõ*; ALLR, I, h. 40: (il tombe de gros flocons: *flokõ*, *fyokõ*; ALCB, I, h. 76: des flocons de neige: *flotç*, *floç*; ALBRAM, II, h. 548: flocons: *flakõ*, *floçõ*, *fyokõ*: pct. 2, 11, 15, 16, 24, 27, 43, 66, 73; ALP, I, h. 60: il neigeote (il tombe de petits flocons): túmbo de pitso *flò*: pct. 59; tũbo de pitsũ *flukũ*: pct. 120; tũba kumoe *fwõ*: pct. 99; tũba de poetsũ *flakũ*: pct. 40; *flakõ*: pct. 5; *flokũ*: pct. 8; *flokõ*: pct. 144; ALLOc., I, h. 49: il neige, il tombe de gros flocons: forma *flok* domină în depart. Tarn, Garonne, Aveyron, Lot şi mai rar în Aude şi H. Garonne, iar derivatul: *flokòn*, *flokùn*, *flukùn* este larg răspândit în Lot et G. şi în Gironde.

În catalană este cunoscută şi circulă frecvent forma *floks* (ALC, h. 830: els flocs de neu).

LINCEAUĂ. Pentru afecţiunea oculară caracterizată prin „opacitatea cristalinului, cataractă", cunoscută la nivelul graiurilor cu denumirea de „albeaţă (perdea, pânză) pe ochi" (fr. taie de i'oeil). *Atlasul lingvistic român* înregistrează în punctul cartografic 295, situat pe valea Crişului Repede, în apropiere de Huedin, răspunsul: *linĉáu̯ă* (ALR I, h. 111). Pe aceeaşi hartă lingvistică şi pentru aceeaşi noţiune, în Banat sunt notate răspunsurile: *pânză pe ochi*: pct. 10, 28, 30, 77; *mi s-a pus pânză pe ochi*: pct. 28, 35; *mi s-a împânzit ochii*: pct. 28.

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

În *Atlasul lingvistic al Crişanei*, termenul *linĉáu̯ă* „albeaţă pe ochi” este consemnat, tot pe Valea Crişului Repede, în patru localităţi: pct. 157 (Vârciorog), pct. 158 (Vadu Crişului), pct. 159 (Bulz), pct. 169 (Tinăud) (NALR – Criş., I, h. 43).

Denumirea *linĉáu̯ă* „albeaţă pe ochi” s-a dezvoltat prin analogie cu *lintea broaştei* (mătasea broaştei), plantă acvatică cunoscută în popor şi cu numele de : *líntiţă*, *lintíţă*, *lintişoáră*, *linticícă*, *lintúşcă*, *lintiţáuă*, *linţişoáră* etc. care se întinde ca un fel de pieliţă subţire, pojghiţă, mătreaţă care pluteşte deasupra unei ape stătătoare (vezi şi Panţu, *Plantele*, p. 150).

Asemănarea plantei acvatice *líntiţă* cu o „pânză rară, perdea, plasă, reţea” o găsim înregistrată în *Atlasul lingvistic român*, unde Emil Petrovici, pentru denumirea populară ʻmătasea broaştei’ a notat şi răspunsurile: *lipidéu broaştelor*, *straiu broaştei*, *ţolu broaştei* (ALR II, s. n., h. 832).

Forma *línćĕ* „mătasea broaştei”, consemnată în pct. 47 din Banat, prezintă fenomenul palatalizării oclusivei dentale *t*, devenită africată prepalatală *ć*: *linte* > *línćĕ*, fenomen larg răspândit în graiurile dacoromâne din vestul ţării.

Rom. dial. *linĉáu̯ă* apare ca o formă dezvoltată de la *línćĕ* (**línĉe*), după modelul: *stea – steauă*, *purcea – purceauă* etc. (vezi mai sus şi *lintiţáuă* < *líntiţă*).

Derivatul *líntiţă*, atestat în Biblia 1688 şi în Anon. Car. (cf. DA), denumeşte atât „planta acvatică care pluteşte pe întinsul unei ape stătătoare”, cât şi o „pată cu pistrui pe piele” (cf. CDDE 1003; DA, s.v.; REW 4979; Ciorănescu 4851).

Semnificaţia rom. *líntiţă* nu este departe de aceea a lat. *lens*, *-ntis*, s. f. „lentille” (plante), atestată la Cato, Virgiliu şi Pliniu, nici de accepţiunea de pl. „lentilles” = graine (boabe de sămânţă), întâlnită la Scribonius Largus, şi nici de aceea de „lentille d’eau”, pe care o aflăm la Vegetius (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.). De asemenea, nu este străină nici de aceea a diminutivului *lenticula*, *-ae*, s. f. (< lat. *lens*, *-ntis*), atestat la Celsus cu sensul de „taches de rousseur” (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.). Totodată, se remarcă apropierea semantică dintre rom. *líntiţă* „lipideul (straiul, ţolul) broaştei” şi lat. *linteum*, *-i*, s. n. „pânza rară şi subţire, văl transparent, perdea” (< lat. *linum*, *-i*, s. n. „ţesătură de in, plasă, năvod” + lat. *lentus*, adj. „desfăcut, destins, relaxat” (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; FEW, V, s.v.; Devoto, s.v.; Guţu, s.v.). În limbile romanice occidentale, lat. *linteum* (*lenteum*) are numeroşi descendenţi în care *t* apare palatalizat: it. *lènza* „faşă, bandaj”; occit. *lènça*, *lènsi* „plasă, năvod”; cat. *llenç(a)* „giulgiu”; sp. *lienzo* „pânză de in” (REW 5072; DEI, III, 2202; FEW, V, 367; Corominas, III, 88; Garcia de Diego 3903).

De remarcat că it. *lènte* „linte” (*Lens esculenta*) circulă şi sub formă de sintagmă: *lente palustra* „lintiţă”, iar. fr. *lentille* (< lat. *lenticula*) are atât înţelesul de „plante”: *lentille d’eau* „plante vivant à la surface des eaux stagnantes”, cât şi pe acela de pl. *lentilles* „taches de rousseur” (pistrui) sau „petite tache pigmentaire de la peau” (aluniţă).

Înrudirea semantică dintre formele romanice prezentate mai sus este evidentă.

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

Rom. dial. *linĉáu̯ă* „albeaţă pe ochi” nu este străin nici de lat. *lens*, *-ntis* care pe lângă sensul de „plantă acvatică” îl avea şi pe acela de „pete de roşeaţă pe piele, picurii, pistrui”.

NECA. Verbul *a neca* „a omorî, a ucide fără vărsare de sânge, prin sugrumare, strangulare, sufocare” este continuatorul în limba română al lat. *neco*, *-are* „mettre à mort (violente), faire périr (surtout sans se servir d’une arme), tuer, assommer” < lat. *nex*, *necis*, s. f. „mort (violente), meurtre” (Quicherat – Daveluy, s.v.; Guţu, s.v.; vezi şi Ov. Densusianu, *Histoire* I, p. 193; idem, *Opere*, III, 1977, p. 62). La Ernout – Meillet, p. 439 se face precizarea: „par opposition *à mors*; le sens de ʻmort naturelle’ n’apparaît qu’à l’époque impériale”.

De la acest sens primordial, atestat la Caesar, Cicero şi Plaut, s-a dezvoltat în latina populară înţelesul de „faire périr par immersion dans l’eau”, adică; „noyer”, atestat în latina târzie. La Pliniu apare şi un sens figurat: éteindre (le feu).

Dintre toate limbile romanice, singură limba română a conservat (în dacoromână şi în meglenoromână) atât sensul primar din latina clasică al lat. *neco*, *-are* „mettre à mort (violente), meurtrir, tuer”, cât şi pe cel dezvoltat de timpuriu în latina populară: „noyer” (cf. CDDE 1212; Capidan, *Megl.*, III, p. 205; DA, s.v.; CADE, s.v.; Scriban, s.v.; MDA, s.v.; Mihăescu, *La romanité*, p. 215; vezi şi Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR, VII, p. 496). Un punct de vedere singular este susţinut de Ciorănescu 4401 care consideră că forma veche *neca* este variantă a lui *îneca*.

Spre deosebire de dacoromână şi meglenoromână, în aromână, la fel ca în idiomurile romanice occidentale, lat. *necare* se continuă doar cu semnificaţia de „noyer” din latina populară (cf. DDA, s.v.). Date noi, recente, găsim la Nicolae Saramandu (*Aromâna din Dobrogea*, p. 509): *nec*, vb. I, refl. = 1) a (se) îneca: „âl bâgárã tu sacu̯... s-ul dúcâ tu̯-amáre sâ-l ne̯acâ” (l-au băgat în sac să-l ducă în mare să-l înece); „armási maşi̯ văşil’élu golu̯, tuţ alánţ s-nicárã” (a rămas numai împăratul, toţi ceilalţi s-au înecat); 2) a se acoperi cu apă, a se inunda: „s-nicá lócăpă, că dădi̯á ploi̯” (locurile se acopereau cu apă fiindcă ploua).

În Romania occidentală, lat. *necare* „noyer” are descendenţi în: v. it. *necare*, it. dial. (venet., veron., lomb.) *negar*, mil. *negà*, piem. *niè*; friul. *neà*; v. occit. *negar*; v. fr. *neier*, *noier*; cat. *negar* (REW 5869; Alibert, p. 507; Bloch – Wartburg, p. 436; Greimas, p. 437; FEW, VII, p. 74–76).

După Battisti – Alessio (DEI, I, p. 211) şi Devoto (p. 20, 285), it. *annegare* descinde dintr-un lat. pop. **adnecare* (< *necare*) „a ucide, a omorî”, iar după Corominas (I, p. 211), Garcia de Diego 2435 şi FEW (VII, p. 74–76), cat., sp., pg. *anegar* îşi are sorgintea în dubletul latin *enecare* (< *necare*) „a ucide, a omorî”.

În dicţionarul lui Corominas (I, p. 211) se precizează că „Entre los romances sólo el rumano ha conservado en parte la amplia ac. latina”.

Dubletul sinonimic *a îneca* – formă compusă: < pref. *în-* + *neca* şi dezvoltată mai târziu pe teren românesc, necunoscută în aromână şi în meglenoromână, nu face obiectul cercetării de faţă.

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

În limba veche, verbul *a neca*, împreună cu derivatele sale: *necare*, *necat*, *necătură*, *necăciune*, *necăcios*, *necător* este atestat frecvent la Coresi (cf. Florica Dimitrescu, *Contrib.*, p. 190), dar şi în Psalt. Sch., Cod. Vor, la Moxa şi la Dosoftei (cf. DA, s.v.; DLR, s.v.).

Către sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor se înmulţesc datele asupra termenului aflat în discuţie. Astfel, îl aflăm într-o culegere de folclor: „Şi pre toţi corăbierii i-*a necat*” (G. Dem. Teodorescu, *Poezii pop.*, p. 164), precum şi la Aron Densusianu (*Glosar Haţeg*, p. 162): „Lupul *a necat* două oi; am aflat vaca *necată* de urs”.

Îl întâlnim, de asemenea, pe *a neca* într-un basm popular; „Feciorii... *necau* mânia în sufletul lor simţind că nu se puteau măsura cu străinul acela” (I. T. Mera, *Din lumea basmelor*, Bucureşti, 1906, p. 129), precum şi la românii din Serbia: „Un’e balta mai mare / Pe Stoian îl *neca*” (G. Giuglea – G. Vâlsan, *De la românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, p. 107). Din culegerea de *Cântece bătrâneşti şi doine* (Bucureşti, 1967), adunate de Cristea Sandu-Timoc din graiul românilor din Valea Timocului, am axtras exemplele: „Şaica-n Dunăre-i oprea... / Turcimea se spământa / Şi-mi fugeau ca ciorile / *Se-necau* ca oile” (p. 146); „O furtună se pornea / Dunărea, zo-mi clocotea / Luntrea de mal se lovea / Mai la val de Cladova / Voinicii nu *se-neca* / Un val mare-i arunca /Pi-un prund cu răchită deasă / De Domnu este aleasă” (p. 154); „Cu săbiile să-l tăiem... / Să-l *necăm* / Că ne sâlă să-l vedem” (p. 162); „ – Măi turcule, măi / Ia sări dumneata / Că tu eşti călare / Nu te-oi înecare. / Turcu de-auzea / În Dunăre sărea / Turcu *se-neca*” (p. 305); „Fetiţa rău plângea... / – Tată, taică-al meu / De ce nu-mi lăsaşi / Mie-un voinicel... / Nuntă să făcem... / Pe toţi îi *necaşi* / Mie nu-mi lăsaşi / Doar un voinicel / Să trăiesc cu el” (p. 112).

De la românii care locuiesc în Bulgaria, în prelungirea zonei Timocului, am reţinut următorul exemplu: „Acolo la Măgură *i-a necat* Dunărea şi s-a mutat aici” (Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*, Bucureşti, [2006], p. 342).

Datele înregistrate de Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român* îmbogăţesc substanţial informaţiile asupra verbului *a neca*. Astfel, la întrebarea referitoare la faptul de ‘a se îneca cu un os’ (ALR II, MN, 6954) s-au primit răspunsurile: *se nẹ́că*: pct. 4, 8, 27, 36, 47, 76 (Banat), 53, 64, 310, 325 (Crişana), 235, 250 (Transilvania), 520, 537 (nordul Moldovei), 858 (Valea Timocului); *m-am nịecát*: pct. 365 (Bucovina); *s-o ńecát*: pct. 95 (Apuseni), iar la întrebarea ‘se îneacă în apă’ (ALR II, MN, 6955) s-au obţinut răspunsurile: *se nẹ́că*: pct. 2, 4, 8, 27, 36, 47, 76 (Banat), 53, 64, 310, 325 (Crişana), 235, 250 (Transilvania), 537 (Moldova), 858 (Timoc); *s-o ńĕcát*: pct. 105 (Hunedoara). În acest din urmă punct cartografic (105) s-a notat şi răspunsul: *mă ńĕc* [1 sg.], la întrebarea: ‘se înăbuşe, se sufocă’ (ALR II, MN, 6952).

Alte răspunsuri s-au obţinut la întrebările: ‘(vaporul) se scufundă’: *să ńácă*: pct. 27 (Banat), 105 (Hunedoara) (ALR II, s. n., h. 859) şi ‘(râul) se revarsă’: *ńácă*: pct. 47, 76 (Banat); *ń-o ńecát*: pct. 105 (Hunedoara) (ALR II, s. n., h. 825).

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

De-a lungul anilor, l-am auzit şi l-am notat pe *a neca* în exemplele următoare, atât în Haţeg: „O venit lupu, o prins o oaie de grumaz, *o necát*-o, o dus-o ş-o mâncát-o; Viţălu de la vacă l-*o ńecát* ursu, sus la munte" (localit. Toteşti), cât şi, mai ales, în Bihor, pe valea Crişului Negru: „Aşe i-o fost data, să moară de *necătură*, că *s-o necát* c-on uos, că s-o oprit în grumaz la iel, nu l-o mai putut înghiţî, ş-o murit; Şi văru Vasalie *s-o necát* mai dimult, ş-o fost gata să moară, da i-am tras o palmă-n ceafă ş-o sărit darábu afară din gură ş-o scăpat cu viaţă; Şi la o vacă trebe să tai un măr în bucăţ, că să poate *neca* dacă-l apucă întreg în gură şi nu-l zdrobeşte" (localit. Câmp); „S-o-ntâmplat în satu vecin, că i s-o pus nodu-n gât şi omu n-o mai putut înghiţî şi gata o fost pita lui, *s-o necát* ş-o murit; Şi io păţăsc de *mă neacă* la piept, tuşesc într-una şi nu pot să răsuflu în voie; L-*o necát* plânsu şi amaru, iera *necát* glasu lui, de jele şi suspine; O murit *necát* în fântână" (localit. Ştei); „L-o scapat de la *necare*, c-o sărit după iel în apă şi l-o apucat de brâncă; În tăt locu unde-i apa afundă te poţi *neca* una, două" (localit. Budureasa); „Când îs ploi multe, creşte Crişu mare şi *neacă* şi sămănăturile din ţarină; Mai anu trecut s-o umflat apa Crişului ş-o măturat tăt ce-o fost în cale, *o necat* şi puii de găină, i-o dus la vale cuu coteţu lor cu tăt" (localit. Şoimi).

OARĂ. Substantivul *oáră* (*hoáră*) „nume generic dat păsărilor de curte (găini, raţe, gâşte etc.), numite şi „orătănii", circulă mai ales cu forma de plural: *oáre* (*hoáre*) în graiurile din sud-vestul Transilvaniei, suudl Crişanei, Banat, Oltenia şi zona limitrofă din Muntenia (ALR II, s. n., h. 361).

Noile atestări consemnate în atlasele lingvistice regionale se adaugă la cele deja existente (vezi ALRR – Transilv., Chest. 965, ms.; NALR – Banat, Chest.965, ms.); NALR – Olt., h. 426; ALRR – Munt. Dobr., h. 296). Monografiile dialectale şi glosarele regionale semnalează, la rândul lor, prezenţa acestui termen în jumătatea de vest a teritoriului lingvistic dacoromân. Datele din DLR (s.v.) le completăm cu: G. Weigand, *Banater Dialekt*, p. 323; T. Papahagi, *Cercet. Apuseni*, p. 85; T. Teaha 1972, p. 92; V. Frăţilă 1982, p. 191; Marin – Mărgărit, *Glosar Munt.*, p. 189.

În graiul românilor din Banatul sârbesc, Emil Petrovici a notat în pct. cartografic 4 (localit. Jdrela) prezenţa lui *oáră*, *hoáră* „orătănii" (ALR II, s. n., h. 361; ALR II – *Texte*, p. 13, 320), iar la Radu Flora (*Rumunski banatski govori...,* Beograd, 1969, p. 280) *hoáră*; *hoáre* apare definit prin srb. *živina* (păsări de curte).

La românii din Valea Timocului, termenul *oáră* „păsări de curte" a fost consemnat de Emanoil Bucuţa (*Românii dintre Vidin şi Timoc*, Bucureşti, 1923, p. 131) şi de Cristea Sandu-Timoc (*Cântece bătrâneşti şi doine*, Bucureşti, 1967, p. 498; „Şi-mi venea şi seceta... / N-aveau oáră ce mânca" (p. 338); „Nevasta care nu-i frumoasă / Iasă din casă afară / De omoară l-ale *oară* / Ori omoară *oárele* / Ori că sparge vasele" (p. 464). Tot la sud de Dunăre, în satele locuite de românii din Bulgaria, termenul *oáră* „pasăre de casă" a fost înregistrat recent de Victorela Neagoe şi Iulia Mărgărit (*lucr. cit.*, p. 366).

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

În textele de limbă română veche, termenul *oáră* nu este atestat. O primă consemnare o aflăm în *Povățuire cătră Economia de câmp* (Buda, 1806, p. 36), urmată la scurt timp de *Calendar românesc*, tipărit la Sibiu în 1810, unde, într-o oraţie de nuntă apar versurile: „Că n-ar fi urmă de fiară / Nici de sălbatică *oáră*” (cf. M.Bodinger, în „Anuar de lingv. şi ist. lit.”, A, Lingvistică, XXVI, Iaşi, 1977–1978, p. 166).

Începând cu *Lexiconul de la Buda* (1825) şi continuând cu dicţionarele bilingve (Iser, Polizu etc.) toate îl inserează pe *oáră* în paginile lor.

Cu privire la etimologia acestui cuvânt, opiniile sunt împărţite. În CDDE 1295 se indică drept etimon un lat. pl. **ovaria*, devenit rom. *oáre*, căruia i s-a refăcut un singular *oáră*. În latina târzie (în *glose*) este atestată o formă pentru neutru *ovarium* (< *ovum*, *-i*, s. n.), trecută la feminine şi pe care o regăsim continuată în it. *ovaia* (cf. Devoto, s.v.). Soluţia propusă în CDDE 1295: lat. **ovaria* care pare a corespunde cel mai bine realităţii, a fost preluată în CADE, de Scriban, de Ciorănescu 5748, în DLRM, DLR, DEX şi MDA; vezi şi Puşcariu, *Însemnările autorului*, p. 77).

Meyer-Lübke (REW 6128) îl consideră pe haţeg. *oáră* „Vögel” ca fiind un derivat de la rom. *ou* < lat. *ovum*, iar G. Giuglea (DR, V, p. 897) propune drept etimon pentru *oară* un lat. **avula*. Acestei din urmă soluţii i se raliază mai târziu şi Meyer-Lübke (REW 836a): „**avula* („kleiner Vogel”): Rum. *oarĕ* (Vogel”)”.

După CDDE 1295, lat. **ovaria* are descendenţi şi în retr. *uera* „Leich” (icre), it. *ovaia* (vezi şi Devoto, s.v.), cf. şi pg. *oveiro*. Pentru occit. *oviera*, s. f. „ovaire des poules et des oiseaux où se forment les oeufs” Alibert (*Dict. occit.*, s.v.) indică drept etimon lat. *ovaria*. După Corominas (II, p. 972), derivatul spaniol *huevera* a rezultat: „de un plural vulgar **overa*?”. De remarcat şi faptul că în catalană sunt înregistrate frecvent formele: *viram*, *abiram* „la volatería – la volaille” (ALC, h. 184; ALAndora, h. 155), care presupun tot o descendenţă din lat. **ovaria*.

PAUS. Cuvântul *páos* (*páus*), s. n., format din două silabe, rostit mai des cu *o*, ca în *áor*, *táor*, *scáon* etc. şi având înţelesul de „ofrandă care se împarte ca pomană (colac, urcior, cană, farfurie, fructe etc., însoţite de lumânare) pentru pomenirea celui răposat”, cunoaşte şi astăzi o largă răspândire în graiurile din Transilvania şi Moldova.

În textele vechi, *paos* este atestat la Dosoftei (cf. TDRG, s.v.), iar începând cu Lexiconul Budan (p. 481: *paosu* „Opferwein”) şi continuând cu dicţionarele bilingve, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, se înmulţesc datele care confirmă prezenţa acestui cuvânt, cu precădere, la nivel dialectal (vezi şi Teodor T. Burada (*Datinile pop. rom. la înmorm.*, Iaşi, 1882, p. 36–37; Frâncu – Candrea, *Moţii*, p. 178; I. Pop-Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, I, p. 12; HEM, II, col. 1259; S. Fl. Marian, *Înmormântarea...*; text republicat în Editura „Grai şi suflet – Cultura Naţională”, Bucureşti, 1995, p. 107–108, 379; „Şezătoarea”, XVIII, p. 119: *paus* „colac, cu lumânare etc. pentru cel răposat” (valea Crişului Alb, depresiunea

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

Zarandului); Artur Gorovei, *Credinţi şi superstiţii*, p. 355; Victor Păcală, *Monogr. Răşinari*, p. 182; Vasile Bogrea, DR, III, p. 726–727; Tache Papahagi, *Maram*., p. 25, 228).

În *Atlasul lingvistic român*, termenul *páos* apare consemnat în graiurile din Crişana: *páus*, *colác ḭ di páus ḭ*, *páos*, *rîdícă páosu*: pct. 95; *páus* „doi colăcaşi”: pct. 325; *páusă* „pomană la şase săptămâni”: pct. 316, dar şi pe Târnave: *páuz* „vinul care se dă de pomană la parastas”: pct. 141 (ALR II, h. 172; ALR II – *Texte*, p. 51, 63, 76, 327; vezi şi Frăţilă 1982, p. 192).

Cu înţelesul de „colivă”, *páus* este înregistrat în pcr. 10, 23 din nordul Basarabiei (ALMold, II, h. 831).

În cursul deplasărilor pe teren, de-a lungul anilor am înregistrat termenul *páos*, *páus*, s. n., cu deosebire în graiurile din Hunedoara, Arad şi Bihor: „Ne pregătim din timp de pomană cu: colaci, blide sau olcuţe de pământ şi la şasă săptămâni îi rădícăm *páos* la mort, facem parastas de pomenire” (localit. Ţebea, jud. Hunedoara); „Facem *páusele* mortului, punem pomene la şasa săptămâni şi la un an” (localit. Şoimi, jud. Bihor); *páus*, s. n., pl. *páusă* „pomană pentru cel mort” (localit. Holod, jud. Bihor). (localit. Hălmagiu, Vârfurile, jud. Arad); *apáus*, s. n. „parastas la mort” (localit. Ilia, jud. Hunedoara).

Prezenţa lui *páos* a fost înregistrată recent şi în graiul românilor din Ungaria: *páos*, s. n. = 1) Pomană (la şase săptămâni după înmormântare) constând dintr-un colac şi o farfurie pentru fiecare invitat”: *să bagă páosul* „se face pomana respectivă”; 2). (var.) *páus*, s. n. „rugăciune, slujbă pentru morţi”, pl. *páuse* (Marin – Mărgărit, *lucr. cit.*, p. 223).

În Muntenia, *páus* apare izolat cu sensul de „colac oferit colindătorilor la Anul Nou (Marin – Mărgărit, *Glosar Munt.*, p. 332).

Termenul *páus* îşi are sorgintea în lat. *pausum* (< *pausare* „se reposer”; „ruhen” (REW 6308; Ernout – Meillet, s.v.; HEM, col. 1260;V. Bogrea, DR, III, p. 726; TDRG; CADE; DLRM; DLR; DEX; MDA).

În romanitatea occidentală lat. *pausum*, *pausa* are urmaşi doar în sard. logud. *páṡu*, *páṡa* „riposo” (DES, II, p. 227). În schimb, verbul lat. pop. *pausare* „se reposer (en parlant d’un mort)”, atestat în textele creştine şi în inscripţii: *pausat in pace*, sinonim cu *requescit*, are descendenţi în it. *posare* „riposare, dormire”; sard. *pasare* „riposare”; v. occit. *pausar* „se reposer”; v. fr. *poser* „ensevelir, reposer (d’un défunt)” (REW 6308; DEI, IV, 3033; FEW, VIII, 60–74; Bloch – Wartburg, 501; Greimas, 508; Alibert, 533).

PĂIOARĂ. *Păioară*, s. f. „Ţesătură fină, lungă şi îngustă, purtată pe cap în zile de sărbătoare; broboadă; tulpan; vălul miresei; giulgiul care acoperă faţa mortului; tifon” este răspândit mai ales în graiurile din nordul Transilvaniei, Maramureş şi Bucovina (ALR I, h. 296; ALR II, h. 160; ALRM I, h. 415).

În afară de textele oferite de *Atlasul lingvistic român*, numeroase alte contribuţii atestă existenţa lui *păioară* în graiurile din nordul ţării: „Pe din sus de

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

ochişori / Năframă ţăsută-n flori / Pe din jos de gurişoară / Năframă de *păioară*" (localit. Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud) (*Graiul nostru*, II, p. 77); „Aş putea fi domnişoară / Şi pe obraz cu *păioară*" (I. Bârlea, *Cântece din Maram.*, p. 226); „Giulgiul de pe faţa mortului" (localit. Berbeşti, Breb, Budeşti, Călineşti, Deseşti jud. Maramureş) (*Lex. reg.* I, p. 12; „văl sau pânză subţire şi transparentă, fachiol, pânza mortului" (Beclean) (R. Todoran, în „Mater. cercet. dial." I, p. 25); „Tifon" (Şieu – Măgheruş) (Gr. Rusu, în „Mater. cercet. dial." I, p. 286); „Iar *păioara* de pe frunte / Fie-mi frunza de cucute" (P. Lenghel-Izanu, *Folclor din Maram.*, în *Folclor din Transilvania*, I, [Bucureşti], 1962, p. 308). O variantă *puioară* „pânza de pe faţa mortului" a fost semnalată de Vasile D. Ţâra (*Graiul de pe valea superioară a Şieului* (*Transilvania*). Rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1975, p. 17).

În limba veche, *păioară* „văl subţire" este atestat în scrisorile româneşti de la Bistriţa (Transilvania) (cf. Rosetti – Cazacu, *Ist. lb. rom. lit.*, I, p. 52), iar în secolul al XVII-lea apare în *Vieţile Sfinţilor*, la Dosoftei (cf. TDRG, s.v.). Mai târziu, îl regăsim la Budai-Deleanu, în *Ţiganiada* (Bucureşti, 1985, vers 6483): „Cu cea pre subţirică *păioară* / A păinginului, întru care / Să încurcă musca slabă şi mică", precum şi în unele dicţionare bilingve (Barcianu, Damé, Gheţie), în culegeri de folclor, în monografii şi glosare regionale (cf. DLR, s.v.).

Etimonul lui *păioară* este lat. *palliola* s. f., pluralul lat. *palliolum*, *-i*, s. n. „manta mică, capişon", devenit singular feminin şi care reprezintă, la rândul lui, un derivat diminutival de la lat. *pallium*, *-ii* s. n. „văl, drap mortuar; perdea; cuvertură" (< *palla*, *-ae*, s. f. „grande mantille de femme") (cf. Ernout – Meillet, s.v.; Guţu, s.v.; PEW 1247; CDDE 1311; REW 6167a; Scriban; Ciorănescu, DLRM, DLR, DEX, MDA).

Derivarea lui *păioară* de la rom. *pai*, susţinută de G. Weigand (Jb, XII, 1, p. 99) a fost combătută de S. Puşcariu (DR, I, p. 416) şi de Meyer – Lübke (REW 6167a), nefiind acceptată ulterior de niciun dicţionar etimologic.

Lat. *palliola* (*palliolum*) are numeroşi descendenţi şi în romanitatea occidentală: friul. *payole*; engad. *pal'oula*, *paglioula*; it. *pagliolo* (mil. *payöra*, crem. *payola*; occit. *palhòla*, *paiòu*; v. fr. *pailluel*, *paillol*; cat. *pallol*; sp. *pañol* (santand. *payuelo*; murc. *pallol*; mozarab. *pallol* (*palyol*, *palliol*), *palluel* (*palyuel*) (REW 6161; Devoto, 300; Alibert, 522; Corominas, III, 648; Garcia de Diego 4751) (vezi şi alb. *pajë* „dot, trousseau de la mariée" < lat. *pallia* < lat. *pallium*, cf. Mihăescu, *La romanité*, p. 248).

PĂNĂTA. O relicvă lexicală pe cale de dispariţie o reprezintă verbul *a pănăta* (*a părăta*) „a suferi, a pătimi, a îndura, a răbda", atestat în Psaltirea Scheiană şi la Coresi (cf. CDDE 1319; TDRG, s.v.; DLR, s.v.; Florica Dimitrescu, *Contrib.*, p. 200; Rosetti, *Histoire*, p. 669; Gheţie (coord.), *Ist. lb. rom. lit.*, p. 181).

Aron Densusianu (*Glosar Haţeg*, p. 163) a semnalat existenţa formei verbale de indicativ prezent 1 sg. *pánetŭ* „sufăr, mă necăjesc; compătimesc, vaier pe

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

cineva", precum şi a derivatului *pánet*, s. n. „suferinţă, necaz". Două decenii mai târziu, Ov. Densusianu (*Graiul din Ţara Haţegului*, p. 327) consemnează, la rândul lui, prezenţa verbului *a (să) pănăta* „a (se) tângui, a (se) jeli" în acelaşi grai din sud-vestul Transilvaniei.

De asemenea, cunoscutul etnograf Romulus Vuia a înregistrat, în perioada interbelică, verbul *a pănăta* „a (se) plânge, a (se) văicări, a (se) lamenta" în aceeaşi vatră istorică a Sarmisegetuzei. Iată câteva exemple pe care le-am extras din importanta sa culegere de folclor hunedorean, aflată în prezent sub tipar la Editura „Grai şi Suflet – Cultura Naţională" din Bucureşti: „... or ajuns la împăratu şoarecilor. Ş-acolo *s-o pănătat* iel, *s-o pănătat* că ce-o pățât" (localit. Bunila, jud. Hunedoara); „iel *s-o pănătat* cătă iel" (localit. Sohodol, jud. Hunedoara); „*să pănăta* mereu că ce-o pățât" (localit. Ohaba Grădiştei, jud. Hunedoara).

Cu ani în urmă, în 1979, l-am auzit, întâmplător, pe *a pănăta* într-o discuţie purtată cu săteanul Lada Isidor (83 ani) la el acasă, în localitatea Toteşti-Haţeg: „Muierile *să pánătă* una cătă alta că ce mult au de lucru cu furca, iarna la tors".

O variantă *a să bănăta* „a suferi, a-şi face griji", a se tângui", cu *b* în loc de *p*, influenţată de *bănát* „supărare, necaz, regret" (CDDE 1319) a fost semnalată de Iosif Popovici (*Rumänische Dialekte*. I. *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, n. 125).

Majoritatea dicţionarelor îl consideră pe *a pănăta* ca descendent direct în limba română al lat. pop. *poenitare*, cu schimbare de conjugare a lat. pop. *poenitere* (= clas. *paenitere*) (cf. I. A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă rom*ânească, în „Noua Revistă Română", IV, nr. 37, Bucureşti, 1901, p. 23; CDDE 1319; Ov. Densusianu, *Haţeg*, p. 53; S. Puşcariu, DR, III, p. 679; idem, *Însemnările autorului*, p. 79–80; Rosetti, *Histoire*, p. 669; Gheţie (coord.), *Ist. lb. rom. lit.*, p. 181. După TDRG, Scriban, Ciorănescu şi Mihăescu (*La romanité*, p. 53) rom. *a pănăta* < lat. *poenitere*, iar după DLRM, DLR, şi MDA < lat. *paenitere*. Lat. pop. *poenitere* are un urmaş şi în alb. *pëndohem* „a regreta, a se căi" (cf. CDDE 1319; J. Kristophson, *Rom. im Alb.*, p. 68; Mihăescu, *La romanité*, p. 53).

În Romania occidentală, lat. *paenitere*, devenit *poenitere* sub influenţa lat. *poena* „suferinţă, chin, necaz" a lăsat continuatori, cu un sens identic, în it. *pentire*, *pentirsi*; v. occit. *penedir*, *penedre (se)*; v. fr. *pentir*, *peneïr*; v. fr. *les penteiet de* „ils se repentent de" (verb impersonal) (cf. FEW, IX, p. 118–120; cat. *penedirse* (cf. CDDE 1319; REW 6630; DEI, IV, P. 2840; Devoto, p. 310; Alibert, p. 539; Greimas, p. 484).

De remarcat că în idiomurile romanice occidentale s-a produs o inovaţie, în sensul că s-a preferat un compus cu prefix: *repoenitere*, derivat de la acelaşi verb: lat. pop. *poenitere* (= clas. *paenitere*) şi care are descendenţi în it. lomb. *repentirse*, fr. *se repentir*, v. sp. *repender–se*, *arrepender–se* (cf. Bloch – Wartburg, p. 547; Corominas, III, p. 730; Mihăescu, *La romanité*, p. 54).

PĂNURĂ. Cu înţelesul de „Ţesătură făcută în casă din lână toarsă mai gros, dată la piuă şi din care se confecţionează îmbrăcăminte; aba, dimie, postav, sumani (pl.), stofă" – termenul *pănură*, s. f., moştenit din latină, cunoaşte o largă

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

răspândire în graiurile din interiorul arcului carpatic (ALR II, s. n., h. 496; vezi, de asemenea, Frâncu – Candrea, *Moții*, p. 267; Papahagi, *Maram.*, p. 228; Gregorian, *Clopotiva*, p. 189; Lucia Apolzan, *Portul... în Apuseni*, p. 235; Cornel Irimie, *Portul din zona Perşanilor*, p. 88; *Lex. reg.*, I, p. 71 (Bihor); Maria Cioară, *Zona etnogr. Rădăuți*, p. 140; Vasile D. Țâra, *Graiul din nord-estul Transilv.*, p. 352; Vasile Frățilă, 1982, p. 193).

Varianta *pónără* „grobes Tuch" reprezintă, după Drăganu (DR, IV/1, p. 131), un împrumut din română în graiul saşilor din Transilvania.

O primă atestare a rom. dial. *pănură* apare în textele vechi din secolul al XVII-lea (cf. I. Gheție, coord., *Ist. lb. rom. lit.*, p. 386). Datele asupra acestui termen se înmulțesc la începutul secolului al XIX-lea când îl aflăm în *Economia* (Buda, 1806), p. 168, în *Calendariu* (Buda, 1814), p. 170, în *Lexiconul Budan* (p. 480), în „Gazeta de Transilvania" (1839), precum şi la Polizu şi la Cihac.

Primele indicații etimologice referitoare la originea lui *pănură* apar în *Lexiconul de la Buda* (p. 480) şi la Pontbriant (p. 524): lat. *panula*, precum şi la Laurian şi Massim: lat. *pannulus*, *pannus* (p. 576).

Sextil Puşcariu (PEW 1255) indică drept etimon lat. pop. **pannula* (< lat. *pannulus* „cârpă, petic, zdreanță" < lat. *pannus* „pânză, stofă"), admis cu rezerve de Tiktin: „wahrscheinlich lat. **pannula*, von *pannus* „Stück, Tuch" (TDRG, s.v.), dar acceptat de I. Fischer (ILR II, p. 125).

Meyer-Lübke (REW 6203) şi Battisti – Alessio (DEI, IV, p. 2746) preferă lat. *pannulus* „Tuch", soluție indicată de Laurian şi Massim şi combătută de Al. Graur: „*pănură* nu peut pas venir de *pannulus*" (*Corrections au REW*, în BL, V, p. 108). După Puşcariu (LR II, p. 358–359): „Prin părțile Sibiului se aude *o crătiță*, *o lătură*, în loc de *o cratiță*, *o latură*, cu *ă* din pluralul *crătiți*, *lături*. Tot aşa s-ar putea explica *ă* din *pănură*, în loc de *a*, dacă acest cuvânt e un derivat din lat. *pannus*".

La Scriban, Ciorănescu, DLR, DEX, MDA, precum şi la Mihăescu (*La romanité*, p. 248), drept etimon al rom. *pănură* este indicat lat. *paenula* „manta, pelerină", cuvânt atestat la Plaut (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Guțu, s.v.). În DEI, IV, p. 2841), Battisti – Alessio susțin că it. *pènula* „specie di mantello da viaggio" îşi are sorgintea, de asemenea, în lat. *paenula*.

După REW 6203 şi DEI, IV, p. 2746, it. (milan., tessin.) *pàn(u)era* „Sahne" (smântână, cremă); „panna del latte" (pieliță formată deasupra laptelui) descinde din lat. *pannulus*, diminutiv al lui *pannus*.

Lat. pop. **panna* (= clas. *pannus*) „morceau d'étoffe", cunoscut şi cu sensul peiorativ de „lambeau" (petic, cârpă) sau „haillon" (zdreanță) (cf. Ernout – Meillet, p. 479) a lăsat la sud de Dunăre un urmaş în ar. *pănă* „Stock mit langen Lappen zum Reinigen des Backofens" (Pericle Papahagi, *Etimologien*, în Jb., XII, 1906, p. 103; CDDE 1318); vezi şi DDA, s.v. *pănă*, s. f. „cârpă, pământuf de zdrențe, şomoiog: *trádzi cu pána tu čireáp* (trage jăratecul din cuptor cu pământuful de cârpe); vezi, de asemenea, occit. *pan* „cârpă, zdreanță" (cf. Alibert, p. 524), fapt

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

care vine să infirme sentința: ʻpanroman, sauf roumainʼ, enunțată de Ernout – Meillet (p. 479) cu privire la lat. **panna* (= clas. *pannus*).

Subliniem aceasta cu atât mai mult cu cât era deja consemnat în CDDE 1318 prezența în română a unui derivat diminutival *pănúş* (< *pană* + suf. *-uş*), având sensul de „membrană subțire, pieliță care înfăşoară organele din abdomen, la om sau la animal, adică „peritoneul” – sens pe care-l putem apropia de acela de „voal subțire, pieliță” al it. *panna*, *panno* „velo sul latte o vino”, cunoscut în dialectele septentrionale (lombard., veron.) (DEI, IV, p. 2749).

Termenul *pănúş* „peritoneu” cunoaşte şi în prezent o răspândire cvasigeneralǎ în Banat, dar şi în Hunedoara (cf. NALR Banat, I, h. 150; ALRR – Transilv., III, h. 206; vezi şi Marin Petrişor, *Graiurile bufenilor din Banat*, Bucureşti, 1993, p. 231; vezi, de asemenea: P. Vasici-Ungurean, *Antropologhia...*, Buda, 1830, p. 35: *pănuşa* „peritoneu”, apud TDRG, s.v.).

PĂRINC. Rom. dial. *părínc*, s. m. denumeşte o plantă erbacee din familia gramineelor, cunoscută mai ales cu înțelesul de „mei; sorg”. Cuvânt moştenit din lat. *panicum*, *-i*, s. n. „sorte de millet” (< lat. *panus* „épi à panicule”) (cf. Ernout – Meillet, p. 480) şi devenit în prezent învechit şi regional, *pa(ă)rinc* s-a bucurat, în trecut, de o largă răspândire la strămoşii noştri (vezi şi Const. C. Giurescu, *Înțelesul topicului PARÎNG. Date despre agricultura românească din Carpați în evul mediu*, în „Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani”, Bucureşti, 1965, p. 303–306).

În limba română veche, o formă *pĕnínk* „panicum” este atestată în Anon. Car. (cf. CDDE 1335; N. Drăganu, DR, IV/1, p. 142), iar o variantă *păríng* apare în Letopisețul lui Neculce şi în Hronicul lui Cantemir (cf. CDDE, s.v.).

Începând cu *Lexiconul de la Buda*, unde i se indică şi etimonul latin: *panicum* (*Panicum miliaceum*) şi continuând cu dicționarele bilingve (Iser, Polizu, Barcianu, Damé etc.), toate îl inserează în paginile lor sub forma *pa(ă)rinc*, cu *c* originar, şi nu cu *g* cum este redat în TDRG, DLRM, DLR, DEX şi MDA. De fapt, forma primară, etimologică: *pa(ă)rinc* este preluată de Cihac (I, p. 190) şi continuată de Puşcariu (PEW 1269), de Candrea – Densusianu (CDDE 1335), de Meyer-Lübke (REW 6196), de Ciorănescu 6153 şi de I. Gheție (coord.) *Ist. lb. rom. lit.*, p. 378; vezi şi S. Puşcariu, *Etimologii*, în DR, IV/2, p. 718; *panicum* > *pănինc* > *părinc*; idem, *Însemnările autorului...*, p. 80).

Evoluția lui *părínc* de la latină la română, cu *r* în loc de *n*, este explicată în CDDE 1335 şi de Puşcariu (DR IV/2, p. 718) prin disimilare: *n – n* > *r – n*: lat. *panicum* > dr. **pănic* > *pănինc* > *părinc*, ca şi în cazul lat. *canutus* > dr., ar. *cănut* > *cănunt* > *cărunt* sau lat. *minutus* > dr. **mănut* (ar. *minut*) > *mănunt* > *mărunt*.

După CDDE 1335, dezvoltarea variantei cu *g* în loc de *c* originar, atestată în secolul al XVIII-lea la Neculce şi la Cantemir şi preluată ca atare de Al. Philippide, în *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894, p. 17; republicat în *Opere alese*, editor G. Ivănescu, Bucureşti, 1984, p. 19: *păring* < lat. *panicum*), a rămas neexplicată, iar prezența lui *-î-* în loc de *-i-* în unele forme „de asemenea e anormală”. Această din

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

urmă constatare (cf. CDDE 1335) este amendată de Puşcariu (*Pe marginea cărţilor*, în DR, V, p. 768) cu precizarea că: „modificarea vocalelor după *r* simplu trebuie considerată împreună cu modificarea lui *e*, *ea* şi *in* în: *ă*, *a* şi *în* după dentale. La noi avem cazul lui *părînc* alături de *părinc* (CDDE 1335)"; (vezi şi Al. Procopovici, în DR, IV/2, p. 1173). Un punct de vedere similar îl aflăm şi la C. Diculescu (DR, IV/1, p. 423) care susţine că varianta *părîng* există alături de forma etimologică *părinc* şi că înlocuirea lui *-î-* „s-a petrecut în limba română".

În DLR (s.v.), cuvântul-titlu *părîng* este însoţit de o bogată documentare printre care se află şi răspunsurile obţinute de Emil Petrovici în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român*, la întrebarea nr. 5203 din Chestionarul lingvistic, referitoare la termenul „părinc" (material rămas în manuscris şi aflat în Arhiva ALR II de la Institutul de Lingvistică din Cluj-Napoca) – răspunsuri care atestă prezenţa acestuia pe o largă arie dialectală care acoperă în întregime Moldova (pct. 414, 514, 531, 537, 605) şi Bucovina (pct. 365, 386; a fost notat şi în puncte izolate din Transilvania (pct. 192), Dobrogea (pct. 682), Muntenia (pct. 791) şi Oltenia (pct. 836).

Varianta *părâng*, s. n. „plantă furajeră asemănătoare cu meiul; dughie" a fost înregistrată recent în graiurile din sud-estul Munteniei (pct. 726, 727, 737, 739) alături de *părâncă* (pct. 754) şi *părîncă* (pct. 854) (Marin – Mărgărit, *Glosar Munt.*, p. 336).

Const. C. Giurescu susţinea (*lucr. cit.*, p. 305) cu argumente convingătoare că: „Cultivarea mălaiului, adică a meiului sau *parângului* [subl. n.] în regiunile muntoase e atestată prin toponimie" şi că numele masivului muntos *Parîng* este o mărturie a epocilor îndepărtate de după părăsirea Daciei de către Aurelian, a migraţiei popoarelor, e evului mediu timpuriu, când daco-romanii, retraşi în locuri mai ferite, la adăpostul muntelui şi al codrilor seculari, practicau agricultura pe terase amenajate pe pantele sau versantele munţilor. Pe aceste terase, afirmă Giurescu, s-au cultivat cereale care cresc şi pe locurile înalte cum este *meiul* sau *mălaiul* sau *parîngul*, din care se face mămăliga, păsatul sau terciul. Drept mărturie în acest sens, Giurescu citează şi numele satului *Malaia*, situat la poalele munţilor, pe valea Lotrului.

De remarcat şi existenţa pe Târnave a toponimului *(În) Parinci*, format pe teren românesc de la apelativul de origine latină *parinc* (V. Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie*, Timişoara, 1987, p. 117).

Faptul că în trecut, rom. *pa(ă)rinc* se bucura de o mare vitalitate este confirmat şi de împrumutul acestuia în graiurile maghiare vorbite în Transilvania, unde forma *páring* circulă cu sensul de „mohor" (Márton Gyula, Péntek János, Vöő István, *A magyar nyelvyárások...*, s.v.).

În Romania occidentală lat. *panicum* are descendenţi în: friul. *paní*, it. *paníco*; occit., fr. *panic* (REW 6196; DEI, IV, 2747; Devoto, 301; Alibert, 525; FEW, VII, 543).

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

PARÂNGĂ. În vestul şi nordul ţării circulă frecvent şi astăzi un cuvânt învechit şi regional, moştenit din latină: *parấngă*, s. f. „par de lemn, băţ lung şi gros, prăjină, drug sau rangă de fier etc.”.

În textele de limbă română veche *parấngă* este atestat în *Biblia* 1688 (cf. CDDE 1337; TDRG, s.v.). Apare, de asemenea, la Budai-Deleanu, în *Ţiganiada* (cf. DLR, s.v.), iar spre sfârşitul secolului al XIX-lea îl regăsim la Miron Pompiliu (*Graiul românesc din Biharea*, în „Conv. lit.”, Iaşi, XX, 1887, p. 1014), dar şi la I. Gheţie (*Dicţ. rom. magh.*, Budapest, 1896, p. 318). Tot în Bihor a fost înregistrat *parấngă*, cu sensul de „par de lemn; rangă de fier cu care se mişcă din loc o greutate oarecare” (T. Teaha, *Crişul Negru*, p. 249).

Emil Petrovici a notat termenul *parấngă* „pârghie, bară de lemn cu care se pot purta pe umeri două găleţi (pline cu apă, lapte, grăunţe, fructe etc.), agăţate una în faţă şi alta în spate”, în localit. Prundu Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud (ALR II, s. n., h. 853, pct. 219; vezi şi Candrea, *Oaş*, p. 51; Viciu, *Glosar*, p. 65; Pamfile, *Ind. casn.*, p. 217, 276).

Drept etimon al rom. *parấngă*, dicţionarele (PEW 1270; CDDE 1337; REW 6455; CADE, DLRM, Ciorănescu 6154; Rosetti; *Histoire*, p. 266; Fischer, *ILR* II, p. 162; Mihăescu, *La romanité*, p. 320) indică un lat. pop. **palanca* (**palanga*) sau lat. clas. *phalanga*, pătruns de timpuriu în latină, din greacă (cf. Ernout – Meillet, s.v.).

În DLR, DEX şi MDA se preferă ca etimon forma de plural: lat. *phalangae*, care se bucura de o mult mai mare circulaţiei (cf. Ernout – Meillet, s.v.; Guţu, s.v.).

După Iorgu Iordan (*Topon. rom.*, p. 41) numele cunoscutului masiv muntos din Oltenia: *Parângul* „este foarte probabil, identic cu termenul entopic *parângă* ‘creastă înaltă, alcătuită din stânci mari şi pietre tari’, înregistrată de Por[ucic], p. 25 şi care, la rândul lui, trebuie să fie acelaşi cuvânt cu *parângă* ‘prăjină de transportat greutăţi’ – cuvânt care „e de origine latină *p(h)alanga*, deci foarte vechi, şi ca atare a putut deveni din primul moment toponimic, ca atâtea alte cuvinte de circulaţie curentă”.

Iorgu Iordan presupune că apelativul *parângă* „a avut, pe vremuri, şi alte sensuri, judecând după situaţia termenilor romanici corespunzători, care însemnează ‘potecă’, ‘lespede de piatră’, ‘povârniş’ etc.” (*lucr. cit.*, p. 527).

După Const. C. Giurescu (*lucr. cit.*, p. 304), toponimul *Parângul*, atestat într-un document din 1470, prin care voievodul Radu cel Frumos donează muntele cu acest nume mănăstirii Tismana, este identic cu numele comun *parâng*, *parinc* (< lat. *panicum*) „varietate de mei”, cultivată de strămoşii noştri la poalele, pe terasele şi pe versanţii acestui masiv muntos.

Numeroşi descendenţi ai lat. **palanca*, *phalanga* (< gr.) îşi continuă existenţa şi în celelalte limbi romanice: it. *palanca*, *palanga* (DEI, IV, p. 2726; Devoto, p. 299); engad. *palanka* (REW 6455); sard. *palanga* (DES, II, p. 207; AIS, h. 1233); occit. *palanc(a)*, *planca* (Alibert, p. 521); fr. *palange*, *palanche* (FEW, VIII, p. 350, 356–357; Bloch – Wartburg, p. 456; ALLy, I, h. 165–166; ALLy, V, *Commentaires*, p. 118; cat., sp. *palanca* (Corominas, III, p. 619; Garcia de Diego 5086); pg. *panca* (REW 6455).

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)

MOTS HÉRITÉS DU LATIN DANS LES PARLERS ROUMAINS ACTUELS (VI)

RÉSUMÉ

On continue la recherche dialectale que nous avons menée dans les dernières années sur les mots régionaux hérités du latin.

En s'appuyant sur des nouvelles sources d'investigation, premièrement sur les cartes des atlas linguistiques régionaux, on examine la diffusion actuelle, au niveau dialectal panroman, des mots suivants: lat. **dedare* (= *dedere*) > roum. *deda* „habituer, s'accoutumer"; lat. *delongare* > roum. *delunga* „écarter, éloigner"; lat. **disvocare* (< *dis-* + **vocare* (= *vacare*) > roum. *dezvoca* „déployer, ôter, pousser, répandre etc."; lat. *faba* > roum. *fauă* „fève" (légume); lat. *flocus* > roum. *floc de nea* „flocon de neige"; lat. *lentis* > roum. *linceauă* „taie de l'oeil; lentille d'eau"; lat. *necare* > roum. *neca* „mettre à mort (violente); noyer"; lat. **ovaria* > roum. *oară* (*hoară*) „volaille"; lat. *pausum* (< *pausare*) > roum. *paus* (*paos*) „offrande qu'on distribue en mémoire d'un mort"; lat. *palliola* > roum. *păioară* „linceul; paillol"; lat. **poenitare* (= *paenitare*) > roum. *pănăta* „se repentir"; lat. *paenula* > roum. *pănură* „étoffe"; lat. *panicum* (< *panus*) > roum. *părinc* „sorte de millet"; lat. *phalangae* > roum. *parângă* „palanche".

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti

BDD-A15300 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:46:39 UTC)